

УДК 271.2-722.51

Сергій Шумило

ІДЕЯ «РУССКОГО МІРА» ЯК ТЕОЛОГІЯ ВІЙНИ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХА КІРІЛА: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

DOI: 10.5281/zenodo.7491806

© С. Шумило, 2022. CC BY4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7041-7766>

У статті аналізуються пропагандистські заяви московського патріарха Кіріла Гундяєва від лютого по вересень 2022 р. щодо обґрунтування та виправдання загарбницької війни РФ проти України. Також досліджується розвиток та аналізуються основні ідеологічні постулати сучасної російської фундаменталістсько-війовничої доктрини «руського міра», яка активно впроваджувалася в РПЦ МП Кірілом Гундяєвим та ФСБ від кінця 1990-х років і послужила ідейним обґрунтуванням російської агресії проти України та геноциду українського народу в 2022 році. Автор доходить висновку, що московський патріарх створює нове, власне віровизнання, доктрину, що суперечить вченню Православної Церкви. Зокрема, проголошені ним ідеї «відкуплювальної жертви» загубили російських солдат у війні з Україною є запозиченням ідей шахідизму з радикально-фундаменталістських течій ісламського світу (рос. «ісламській мір»), згідно з якими воїн (моджахед) у разі загибелі під час війни з «невірними» (джихад) отримує автоматичне прощення гріхів та потрапляє до «раю». Отже, на думку автора, такі ідеї, висловлені Кірілом Гундяєвим, жодним чином не мають стосунку до християнства. Власне й сам термін «російський світ» («руський мір») впроваджений у вжиток як окрема ідеологема за зразком «ісламського світу» (рос. «ісламського міра»). Автор зазначає, що сучасна гібридна ідеологія «руського міра» не є оригінальною, але містить чимало запозичень та плагіату з інших ідеологій та теорій, має низку ознак, що є набагато ближчими до ісламу, аніж до християнства. Зокрема, серед таких запозичень є уявлення про «руський мір» як окрему «мегацивілізацію» з власними «традиційними цінностями», «духовними скрепами» та «сакральною місцією», яка відрізняє «руський народ-богоносець» від інших народів світу й протистоїть «антицивілізації» Заходу. По суті, це є запозиченням ісламістської фундаменталістської ідеї політичної єдності мусульман усього світу незалежно від національних та расових відмінностей задля протистояння Заходу. Беручи подібні уявлення та гасла з фундаменталістських ісламістських течій, сучасні ідеологи «руського міра», по суті, спробували трансплантувати ідеї світового Ісламського Халіфату на православний ґрунт. У новоявленій російській міфотворчості ідеал середньовічного священного Халіфату замінили середньовічним міфом-мрією про «святую Русь». У результаті такого «переодягання», заміни назв та окремих положень і принципів, вийшла нова гібридна ідеологія, що зовні отримала назву «православної», але на практиці має більше подібностей із радикальним ісламізмом, аніж із християнством. Окрім того, аналіз фундаменталістської ідеології «руського міра» засвідчує, що у ній також існує багато подібностей із німецьким нацизмом та італійським фашизмом, якими захоплювалися певні російські ідеологи з оточення К. Гундяєва та В. Путіна. Згідно з автором, московський патріарх Кіріл Гундяєв був тим, хто сформулював і подав Путіну та його оточенню нову війовничу фундаменталістську квазірелігійну ідеологію, яка була взята на озброєння путінським режимом у його агресії проти України і тепер є причиною геноциду та смертей десятків тисяч мирних українських жителів.

Ключові слова: руський мір, шахідизм, ісламізм, Кіріл Гундяєв, Владімір Путін, РПЦ МП, Московський патріарх, РФ, російська агресія, геноцид.

Після розпаду СРСР та ліквідації КПРС Московський патріархат залишився єдиною структурою, керівництво якої свого часу було тісно пов'язане з КДБ і яка не зазнала суттєвих трансформацій у пострадянську добу, зберігши вплив на значних теренах колишньої «єдиної країни». Тож не дивно, що колишніми очільниками КДБ саме РПЦ МП було відведено роль замістити КПРС (яка вже відіграла свою роль та віджила свій вік) у справі формування нової імперської ідеології, покликаної зберігати та укріплювати т. зв. «єдиний цивілізаційний простір». Ідеї комуністичного «месіанства» легко накладались на візантійсько-імперський ґрунт. Замість старих комуністичних гасел вигадуються нові – про

«русский мір», «православну цивілізацію» та «єдиний простір святої Русі», в основі яких та само скалічена мрія-утопія про «рай на землі» (комунізм) та «ідеальну країну», що, як і за часів СРСР, покликані виправдати протистояння путінської Росії навколишньому світові «ворожих» країн – але цього разу вже не капіталістичному, а «колективному» Заходу.

Витворюється новий ідеологічний гібрид, який має поєднати ідеї старого візантійського, ординського («євразійського») та російського імперіалізму з трансформованими радянсько-комуністичними ідеологемами й навіть окремими ідеями, запозиченими з німецького нацизму та італійського фашизму, а також ісламського фундаменталізму.

Експансіоністська ідеологія «русского міра»

Відтворення політично-фундаменталістських міфологем та їх затребуваність у певних прошарках пострадянського суспільства мали природне підґрунтя. Тоталітарна свідомість радянських людей протягом десятиліть виховувалась на міфах про «образ ворога» та «ідеальну величну країну», відмінну від іншого «поганого» світу (західного). Радянський міф про «ідеальну країну» будувався на вихованні страху й ненависті до Європи та США. Цей страх нікуди не зник, знайшовши нову реалізацію у войовничій ідеології «русского міра».

Лабораторією з розробки нової фундаменталістської доктрини «русского міра» став т. зв. «Всесвітній російський народний собор» (ВРНС), створений у 1993 р. з ініціативи голови Відділу зовнішніх церковних зв'язків Московського патріархату митрополита Смоленського Кіріла Гундяєва. Ця новостворена організація під егідою РПЦ МП об'єднала російських релігійних і культурних діячів, науковців та представників діаспори, а головне – представників влади, силових структур та правоохоронних органів РФ. Через цю «лабораторію» й почалося в РФ випробовування та впровадження нових ідей.

Головою ВРНС, згідно зі статутом, був проголошений московський патріарх. До 2009 р. ним був Алексій Рідігер, а його заступником і фактичним керівником організації – митрополит Кіріл Гундяєв. Ставши в 2009 р. патріархом, він став і головою ВРНС. Тривалий час заступником Кіріла у ВРНС був протоієрей Всеволод Чаплін, відомий скандальними висловлюваннями на підтримку ядерної війни. Нині заступниками Кіріла є одіозний російський олігарх, власник телеканалу «Царьград» і спонсор тероризму в «ЛНР/ДНР» К. Малофєєв та один із ідеологів «русского міра» О. Щіпков, який водночас є першим заступником голови Синодального відділу РПЦ МП із взаємин із суспільством та ЗМІ. Ці люди фактично формують новітню ідеологію Московського патріархату.

Роль ВРНС суттєво зросла в 2001 р., коли його з'їзд у залі церковних соборів Храму Христа Спасителя у Москві відкрив особисто В. Путін. Водночас у грудні 2001 р. Синод РПЦ МП оголосив «корисним розвиток діяльності ВРНС як постійно діючого союзу громадських організацій за активної участі та духовного керівництва Російської Православної Церкви». У роботі організації починають брати участь голова Державної Думи Федеральних Зборів РФ, перший заступник голови Уряду РФ, керівництво Ради Федерації, Адміністрації Президента РФ, ФСБ та МВС РФ, лідери основних політичних партій, глави суб'єктів Федерації, громадських та релігійних об'єднань РФ.

Намагаючись бути активним учасником політичних та ідеологічних процесів у РФ, Кіріл Гундяєв різнопланово пропагує та поширює нову ідеологію, яку він створює, зокрема перед президентом РФ та його владним оточенням, впливаючи на формування агресивної імперської ідеології путінського режиму.

Замовлення Кремля на розробку ідеології «русского міра» стало реакцією на київський «Майдан» 2004 р. Для Путіна події в Україні й повний провал його політичних планів стали шоком. Злякавшись перенесення українського досвіду на російський ґрунт, він став посилено шукати оперття на нову імперську ідеологію та пропаганду. Одним із тих, хто підказав йому цей шлях, був митрополит Кіріл Гундяєв. Отже, ще до того, як він став московським патріархом, Кіріл залучав і підтримував різних маргінальних прихильників російського імперського «месіанізму», зокрема й із відверто фашистськими, неонацистськими та окультними поглядами (О. Дугін, О. Платонов, О. Проханов та інші).

У 2005–2007 рр. експертами ВРНС розроблено програму «Русская Доктрина», у якій, окрім ідеологічних гасел, оголошувались конкретні завдання. Серед них – експансія РФ у «ближньому зарубіжжі», захоплення Криму, Донбасу та всієї України. Отже, війна РФ з Україною ідеологічно обґрунтовувалась і готувалась принаймні від 2005 року. У 2006 р. ця «доктрина» рецензентами Московської духовної академії РПЦ МП була «оцінена як така, що не суперечить духу і вченню православ'я». У 2007 р. «Русская Доктрина» була прийнята як основа ідеології ВРНС під егідою Московської патріархії за безпосередньої

лобістської підтримки тодішнього голови ОВЦС МП митрополита Кіріла¹. А остаточну редакцію доктрини він особисто презентував на всеросійському з'їзді руху «Росія молоді»².

У цій, презентованій та розпіареній Кірілом Гундяєвим доктрині, чи не вперше запроваджувалися та випробовувалися серед російського суспільства терміни «русский мір», «духовній скрепи», «єдиний історичний простір» тощо.

Ось лише кілька цитат із цього документа, який просував на різних рівнях нинішній московський патріарх:

«СИМВОЛ ВЕРЫ В РОССИЮ. Россия является для своего народа духовным символом такого же порядка, как Бог, Церковь, вера. Символ веры в Россию – это credo патриота, для которого Россия является высшей драгоценностью его жизни. Согласие с символом веры в Россию делает всех людей в определенном смысле верующими – ВЕРУЮЩИМИ В РОССИЮ».

«Официально провозглашается концепция пространства Исторической России, то есть естественно ареала русского мира (нынешняя РФ плюс русские этнические анклавы – Таврия, Новороссия, Нарвская область, Латгалия, Южная Сибирь, Подкарпатская Русь, а также территории комплементарных этносов – белорусов, восточных украинцев, закарпатских русинов и др.)».

«Россия вступает на путь русской ирреденты: идеологии возвращения и воссоединения тех территорий исторической России, на которые у нее имеется историческое и моральное право и которые есть практический смысл возвращать. Для России это касается прежде всего Белоруссии, Украины и Казахстана».

«Россия должна совершить резкий разворот в отношении государств ближнего зарубежья... Необходимо признать права России на целый ряд территорий. В случае с Украиной минимальными могли бы быть претензии на Донбасс и Таврию (Крым)».

«Главными принципами обеспечения национальной безопасности являются принципы ... наступательности и экспансии».

Вся ця параноїдальна маячня займає сотні сторінок і є у вільному доступі в інтернеті на однойменному сайті «Русская Доктрина»³.

Тож, як бачимо, Кіріл Гундяєв ще задовго до того, як став очільником Московського патріархату, керував процесом розробки та просування особливої російської войовничо-фундаменталістської ідеології, якою намагався проінжити Путіна та його оточення. Імовірно, саме завдяки цьому він зміг заручитися підтримкою Путіна та стати очільником РПЦ МП у 2009 році.

Саме тоді починаються регулярні рейди Кіріла Гундяєва до України з метою пропаганди ідеї єдності «русского міра». Одна з перших таких спроб була здійснена під час святкування 1020-ліття Хрещення Київської Русі в 2008 р. Під час рок-концерту на Хрещатику митрополит Кіріл вискочив на трибуну й почав істерично скандувати: «Росія, Україна і Беларусь – это і есть святая Русь!» Згодом на прес-конференції в Москві він розповідав про цей перший свій експеримент у Києві: «Это напоминало встречу освободителей – такое ликование было среди украинцев»⁴. Також він зазначив тоді: «Последние дни показывают, что и мы – украинцы, россияне, белорусы – понимаем важность сохранения единого цивилизационного пространства, которое называется святой Русью»⁵.

Ставши у січні 2009 р. московським патріархом, Кіріл Гундяєв ідеологію «русского міра» зробив фактично доктриною всієї РПЦ МП. За його словами, «ядром современного Русского мира являются Россия, Украина и Белоруссия», проте до цього «єдиного простору» він також відносить Молдову, Казахстан та деякі інші колишні республіки СРСР, які, за його словами, неодмінно потребують «відновлення єдності». «Только сплоченный Русский мир может стать сильным субъектом глобальной международной политики, сильнее всяких политических альянсов», – заявив московський патріарх Кіріл на відкритті ІІІ «Ассамблеї Русского міра» у листопаді 2009 р.⁶

¹ Вступительное слово митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла на соборных слушаниях по проекту «Русская доктрина». Русская Православная Церковь: Официальный сайт Московского Патриархата (далі – РПЦ ОС МП). URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/283339.html>.

² Митрополит Кирилл рассказал студентам о «Русской Доктрине». Русская Доктрина: Сергиевский Проект. URL: <http://www.rusdoctrina.ru/page95516.html>.

³ Русская Доктрина (текст). Русская Доктрина: Сергиевский Проект. URL: <http://www.rusdoctrina.ru/page95507.html>.

⁴ Цит. за: Русская церковь заявляет, что не допустит канонизацию «раскольников». Сегодня. URL: <https://ukraine.segodnya.ua/ukraine/russkaja-tserkov-zajavljaet-cto-ne-dopustit-kanonizatsiju-rackolnikov-119477.html>.

⁵ Митрополит Кирилл: «Горжества по случаю 1020-летия Киевской Руси явили торжество Православия». РПЦ ОС МП. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/443064.html>.

⁶ Выступление Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира. РПЦ ОС МП. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>.

Відтоді маніпуляція гаслами про «єдину святу Русь», «єдиний цивілізаційний простір», «єдиний руський мір», «єдині духовні скрепи» тощо набувають системного характеру, їх беруть на озброєння не лише в РПЦ МП, але й у владних структурах та спецслужбах РФ.

Нехристиянські («єретичні») засади ідеології московського патріарха

У просуванні ідеології «русского міра» та мілітаристських наративів московський патріарх Кіріл Гундяєв часто апелює до термінів «свята Русь» та «єдиний історичний простір народів святої Русі» як до якоїсь історичної реальності, хоча насправді це є лише фольклорна метафора, середньовічний міф-мрія. Водночас, це не лише безграмотно з науково-історичного погляду (адже реально країни чи держави із назвою «свята Русь» ніколи не існувало), але є свідомою маніпуляцією та підміною понять.

З початку військової агресії РФ проти України в 2022 р. у своїй апології анти-євангельської, по суті – неоязичницької «теології війни» московський патріарх Кіріл щоразу по-новому «пробиває дно». Протягом останніх восьми місяців майже на кожній проповіді цей «жрець бога війни» вражає все новими й новими «перлами» скочування у язичництво чи навіть сатанізм. Так, виправдовуючи мобілізацію в РФ на війну проти України та українського народу, московський патріарх озвучив антихристиянські тези, які, з погляду православної теології, підпадають під поняття «єресь».

Маніпулюючи вирваними з контексту євангельськими цитатами та перекручуючи їхній сенс і зміст, московський патріарх 25 вересня 2022 р. виголосив єретичне, з погляду православ'я, вчення про «відкуплювальну жертву» російських військових, які в разі загибелі на війні в Україні своєю «жертвою змивають всі гріхи, які людина здійснила». Навіть більше, він порівняв мобілізацію (тобто свідоме спрямування власного народу на смертельний забій) із добровільною відкуплювальною жертвою Ісуса Христа заради спасіння людства.

З-поміж іншого, Кіріл Гундяєв із церковного амвону заявив таке: «Ибо так возлюбил Бог мир, что отдал Сына Своего едиnorodного (Ин. 3:16). Отдал на что? На смерть! ... Жертвенность есть величайшее проявление лучших человеческих качеств. Мы знаем, что сегодня многие погибают на полях междоусобной брани ... Церковь осознает, что если кто-то, движимый чувством долга, необходимостью исполнить присягу, остается верным своему призванию и погибает при исполнении воинского долга, то он, несомненно, совершает деяние, равносильное жертве. Он себя приносит в жертву за других. И потому верим, что эта жертва смывает все грехи, которые человек совершил»⁷.

Роком раніше, 13 червня 2021 р., московський патріарх закликав російських військово-службовців: «Идите смело исполнять свой воинский долг и помните, что если вы жизнь свою положили за Родину, за други своя, как говорит Священное Писание, то вы будете вместе с Богом в Его Царстве, в Его славе, в Его вечной жизни»⁸. За день до початку Російською Федерацією війни проти України, 23 лютого 2022 р., Кіріл Гундяєв ще раз звернувся з особливим закликом і благословенням до армії РФ «быть готовыми дать отпор врагу ... на рубежах нашего Отечества»⁹. А через два тижні після початку війни, 6 березня 2022 р., Кіріл заявив: «мы вступили в борьбу, которая имеет не физическое, а метафизическое значение»¹⁰. У подальші вісім місяців війни РФ проти України московський патріарх продовжив формулювати власну «теологію війни» та «сакральне» виправдання агресії Росії.

Висловлювання патріарха Кіріла та його заклики до «жертвоприношення» в корені суперечать духові й букві Євангелія та святоотцівському православному віровченню. Адже, за православним вченням, змивають гріхи людини лише покаєння та причастя. Ніяка смерть «при виконанні воїнського обов'язку» (а тим паче у загарбницькій війні) не спроможна автоматично відкупити чи «змити» гріхи людини. Жодна індульгенція від патріарха чи синоду не може цього забезпечити. Така війна з християнських позицій є «Каїновим смертним гріхом», за який ті, хто його чинять, підлягають церковному осуду та відлученню. І якщо їм і гарантоване якесь «царство», то не Боже (рай), а диявола (пекло). А порівняння смертей російських окупантів із відкуплювальною жертвою Ісуса Христа, на яку Бог-Отець послав Свого Сина заради відкуплення гріхів людства, та заклики до батьків

⁷ Патриаршая проповедь в Неделю 15-ю по Пятидесятнице после Литургии в Александро-Невском скиту. РПЦ ОС МП. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5962628.html>

⁸ Патриаршее слово после Литургии по случаю первой годовщины освящения главного храма Вооруженных сил РФ. РПЦ ОС МП. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5819726.html>

⁹ В День защитника Отечества Патриарх Кирилл возложил венки к могиле Неизвестного солдата у Кремлевской стены. РПЦ ОС МП. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5903402.html>

¹⁰ Патриаршая проповедь в Неделю сыропустную после Литургии в Храме Христа Спасителя. РПЦ ОС МП. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5906442.html>

так само добровільно віддавати своїх дітей у «жертву, яка змиває всі гріхи», є відвертим богохульством і наругою. Такого догматично-віровизнального відступлення від православного віровчення РПЦ не знала за всю свою історію.

Шахідизм «русского міра» та «православний халіфат» патріарха Кіріла

Аналіз виступів і заяв московського патріарха Кіріла Гундяєва за останні вісім місяців засвідчує, що він сповідує неправославне вчення. Він створює якесь нове, власне віровизнання, доктрину, що суперечить вченню Православної Церкви. Зокрема, проголошені ним ідеї «відкуплювальної жертви» загиблих російських солдат є насправді запозиченням ідей шахідизму з радикально-фундаменталістських течій ісламського світу (рос. «ісламській мір»), згідно з якими воїн (моджахед) у разі загибелі під час війни з «невірними» (джихад) отримує автоматичне прощення гріхів та потрапляє до «раю». При цьому «гарантією» потрапляння у «рай» вважається боротьба саме з «невірними», а не з власними одновірцями, як це маємо у випадку з Кірілом Гундяєвим, який, по суті, закликає до знищення власної православної пастви з УПЦ МП. Зазначимо, що «шахідизм» не є ідеологією всього ісламу, а лише окремих ісламістських екстремістсько-політичних течій радикально-фундаменталістського спрямування й частіше застосовується до терористів-смертників¹¹. Отже, до християнства та християнської жертвовності ця ідея не має ніякого стосунку.

У очільника РПЦ МП є й інші неправославні висловлювання. Так, виправдовуючи агресивну політику Росії як «метафізичну боротьбу добра проти зла», він висловив близьке до ісламістського розуміння сенсу прощення: «прощение без справедливости есть капитуляция и слабость. Поэтому прощение должно сопровождаться непременно сохранением за собой права стоять на стороне света»¹². Не Євангельські істини «возлюблю ближнього», «не вбий», «прости нам провини наши, как і ми прощаємо винуватцям нашим», «якщо ми не пробачасмо, то від Бога не пробачиться нам», а зовсім інше, незнайоме Євангелію: «прощення без справедливості є капітуляція і слабкість». Ця, чужа вченню Христа, думка набагато ближча до радикального ісламу: «Знай, що прощення того, хто тебе скривдив, не завжди є похвальним»¹³; «прощення та примирення припустимі лише тоді, коли вони підуть на користь тому, хто провинився. Якщо ж той, хто провинився, не заслуговує на прощення і доцільно покарати його за його проступок, то шариат не закликає потерпілого прощати кривдника»¹⁴.

Здавалося б, яким чином радикальні ідеї ісламістського фундаменталізму та шахідизму могли проникнути в середовище Московського патріархату та його очільника? Проте, якщо проаналізувати дії та висловлювання Кіріла Гундяєва на посаді московського патріарха, це стає очевидним. Він давно має неприхований інтерес до ісламу. За його власним зізнанням, найбільше в ісламі його приваблює те, що «мусульманский мир – сильный мир». «У нас общий моральный базис: у православных и мусульман, – стверджує патріарх Кіріл. – Нам важно работать вместе по укреплению нравственного начала в обществе ... Однажды нашего президента спросили об отношении православия к католическому христианству и исламу, и президент ответил: “Мы, православные, к исламу ближе”. И он был прав, – продовжив очільник РПЦ МП, – в том смысле, что с точки зрения традиции и основ нравственной жизни мы сегодня ближе с исламом, чем некоторые западные христиане, у которых сегодня происходит отход от традиционной нравственности»¹⁵.

За словами глави Московського патріархату, його приваблює той факт, що на відміну від політкоректного західного християнства, іслам продовжує зберігати «досить конкретну етику» та «безкомпромісну традицію». Він стверджує, що західне християнство, на відміну від ісламу, переживає нині «глибоку кризу» через те, що «Церковь перестает говорить людям четко и ясно, что есть добро, а что зло, она перестает быть нужной»¹⁶.

На засіданні Вищої церковної ради РПЦ МП 26 березня 2021 р. патріарх Кіріл заявив: «Нужно постоянно отслеживать все, что происходит в сфере церковных отношений с исламом, и вносить коррективы в эту траекторию, наполняя, если требуется, наши отношения новым содержанием. Перед лицом всё возрастающих вызовов со стороны секулярно-

¹¹ Докладніше про шахідизм див., наприклад, у дослідженні: Несправа М.В. Радикалізація джихадизму в Європі кінця ХХ – початку ХХІ століть: сутність і тенденції. Дисертація на здобуття наукового ступеню доктора філософських наук. Київ, 2019. 430 с.

¹² Там само.

¹³ Шарх «Салаятуль-усуль» шейха Мухаммада ібн Саліх аль-Усейміна, Тафсир, Сура 42, аят 40.

¹⁴ Абд ар-Рахман бін Насир Ас-Сааді, Тафсир Корану, Сура 42, аят 40.

¹⁵ Патріарх Кирилл в Казани: в исламе нет опасности. *Общероссийское информационное агентство мусульман*. URL: http://www.info-islam.ru/publ/novosti/tatarstan/patriarkh_kirill_v_kazani_v_islame_net_opasnosti/2-1-0-40693.

¹⁶ Где политкорректное христианство стирает грань между добром и злом, ислам стоит на страже морали, – Патріарх Кирилл. *Ислам в Украине*. URL: <https://islam.in.ua/ru/novosti-v-strane/gde-politkorrektnoe-hristianstvo-stiraet-gran-mezhdu-dobrom-i-zlom-islam-stoit-na>.

го мира важно укреплять нашу солидарность ... У нас много тем для совместной работы, и мы должны использовать общность интересов, возникающую из социального, политического, культурного контекста, в котором мы все сегодня находимся. Поэтому представляется необходимым развивать взаимодействие с исламом как в странах канонической ответственности Русской Православной Церкви, так и во всем мире»¹⁷.

Із цією метою при московському патріархові була створена й діє спеціальна Експертна рада зі взаємодії з ісламським світом, члени якої досліджують і намагаються частково перейняти досвід ісламського світу. Займаються розробками ісламсько-православного діалогу та вивченням досвіду ісламської цивілізації й фахівці очолюваного патріархом Кірілом «Всесвітнього російського народного собору» (ВРНС). Також із ініціативи Ради «Економіка та етика» при Московському патріархаті в 2011 р. було розпочато вивчення та обговорення досвіду ісламського банкіngu та можливості його запровадження в Росії – т. зв. «православного банкіngu» як альтернативи західним стандартам банківництва.

Отже, наближені до Кіріла Гундяєва експерти, які готують йому доповіді, аналітичні записки, обґрунтування та проповіді, серйозно займаються вивченням досвіду ісламу в різних сферах. Але самі, маючи схильність до войовничого фундаменталізму, для прикладу запозичення обрали ідеологію ісламістських екстремістсько-політичних течій. Цим пояснюється той факт, що в новітній гібридній ідеології московського патріарха, з-поміж іншого, знайшли своє відображення й запозичення з деяких фундаменталістських ідей та течій «ісламського світу», зокрема й таких екстремістських рухів, як «Ісламська держава» (ІД або ІДІЛ) та інші.

Чого варта, наприклад, заява протоієрея Дмитрія Смірнова, голови Патріаршої комісії з питань сім'ї, члена Вищої Церковної Ради РПЦ МП і голови Синодального відділу із взаємодії зі Збройними силами та правоохоронними установами РФ (2001–2013 рр.): «Современный мусульманин, он хочет умереть за свою веру. Он обматывает себя динамитом. Куда ему его муллы, улемы прикажут, он туда идет и умирает, взрывает вместе с собой. Он готов собой пожертвовать! Его объявляют террористом! Но он не для того это делает, что хочет нагнать страху на весь мир. ... А почему эти юноши умирают? Потому, что они не хотят, чтобы у них было государство, которым правят педерасты»¹⁸. Однак, від виправдання чужого тероризму до створення власного – один крок...

Власне й сам термін «російський світ» («русскій мір») впроваджений у вжиток як окрема ідеологема за зразком «ісламського світу» (рос. «ісламского міра»). Сучасна гібридна ідеологія «русского міра», яка не є оригінальною, але містить чимало запозичень та плагіату з інших ідеологій та теорій, має низку ознак, що є набагато ближчими до ісламу, аніж до християнства. Серед таких запозичень є уявлення про «русскій мір» як окрему «мегацвілізацію» з власними «традиційними цінностями», «духовними скрепами» та «сакральною місією», яка відрізняє «русскій народ-богоносець» від інших народів світу і яка протистоїть «антицивілізації» Заходу. По суті, це є запозиченням ісламістської фундаменталістської ідеї політичної єдності мусульман усього світу незалежно від національних та расових відмінностей задля протистояння Заходу. Проголошуючи своєю місією відродження єдиного Ісламського Халіфату та його світової гегемонії, повернення до духовно-моральних та політичних ідеалів і традиційних цінностей середньовіччя, ісламісти звеличують першу ісламську державу як «священну ідеальну країну» та праатьківщину сучасного ісламського світу.

Запозичуючи подібні уявлення та гасла з фундаменталістських ісламістських течій, сучасні ідеологи «русского міра», по суті, спробували трансплантувати ідеї світового Ісламського Халіфату на православний ґрунт. У новоявленій російській міфотворчості ідеал середньовічного священного Халіфату замінили ідеалом т. зв. «святої Русі». У результаті такого «переодягання», заміни назв та окремих положень і принципів, вийшла нова гібридна ідеологія, що зовні отримала назву «православної», але на практиці має більше подібності з радикальним ісламізмом, аніж із християнством.

«Гримуча суміш» з домішками ідей неонацизму та неофашизму

Водночас, хибно буде сприймати вчення московського патріарха Кіріла про окремий «русскій мір» як цілковите запозичення фундаменталістських ідей ісламського світу. Як вже було сказано, це не є суто оригінальна теорія. Тут знайшли своє втілення запозичення з різних квазірелігійних ідеологій та теорій. Його вчення – це «grimуча суміш», такий со-

¹⁷ Выступление Патриарха Кирилла на заседании Высшего Церковного Совета 26 марта 2021 года. РПЦ ОС МП. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5791727.html>.

¹⁸ Цит. за: В РПЦ предрекли конец христианской цивилизации через 30 лет: Европа станет мусульманской, а христиане «будут жить в полуподполье» NEWSru.com URL: https://www.newsru.com/religy/05may2017/eu_islam.html.

бі «вінегрет», в якому до єдиної купи намішані подекуди протилежні доктрини та ідеологеми; причому часто відверто нехристиянські, через що ця суміш і набуває характеру «ересі».

Зокрема, в пропагованій очільником РПЦ МП ідеології знайшли своє втілення ідеї неонацизму та неофашизму, а також старі комуністичні міфи й уявлення про СРСР як таку собі «ідеальну країну», про «єдиний советський народ», про їх протистояння «світовому злу» в особі «колективного Заходу» тощо. Схильність «колективної свідомості» російського пострадянського суспільства до подібних штучних міфів та ідеологем, а також їх затребуваність створили сприятливий ґрунт для поширення та популярності новоявлених псевдоправославних фундаменталістських ідей, які насправді є сучасним трансформованим втіленням ідей неофашизму, неонацизму, націонал-комунізму та ісламістського фундаменталізму, перероблених та пристосованих під православним камуфляжем до пострадянської російської ментальності.

У цій нехристиянській ідеології немає місця вченню Христа про те, що «Царство Моє не від світу цього» (Ін. 18:36). Ці засадничі слова Христа спотворює, заперечує й спростовує своїми діями патріарх Кіріл Гундяєв. На протигагу цим євангельським настановам в основі нової віровизначальної доктрини патріарха Кіріла закладено неоязичницький культ поклоніння силі й моці земної держави та влади, підміна євангельських ідеалів «небесної батьківщини» («небесного Царства Божого») ідеалами «царства земного» та світської влади («князя світу цього»), надмірна ідеалізація земної держави з наділенням її сакральними («священними») якостями, з популяризацією культу війни («победобесіє») та необхідності приносити себе в жертву (жертвоприношення) на «вітар отечества» з метою «відновлення його єдиного історичного простору».

Підмінюючи євангельські ідеали, тут сповідаються не відома Євангелію якась особлива «духовна сутність», «цивілізаційна місія», «традиційні цінності» та «єдиний простір» народів «руського міра» незалежно від національності, мови, культури й навіть релігії (до поняття «руській мір» тут відносяться різні народи: від росіян до чеченців-кадірівців (мусульман), буддистів бурят, шаманістів тувінців тощо), які, попри наявні розбіжності, глумачаться як «духовно єдиний русській народ» («народ-богоносець») та окрема «сакральна мегацівілізація», що неодмінно мають протистояти Заходу. Водночас жоден народ колишнього «єдиного простору» (СРСР або Російської імперії) не має права на самовизначення та окреме існування. У разі вияву такого бажання, як у випадку з Україною, такий народ оголошується зіпсутим і підлягає «виправленню» та приєднанню до РФ. Розроблено особливу еретичну теорію, згідно з якою земні утворення Росія, Україна і Білорусь прирівняні до Святої Трійці, а тому, «как нельзя разделить Пресвятую Троицу: Отца и Сына, и Святого Духа – это Един Бог, – так нельзя разделить Россию, Украину и Белорусию – это вместе святая Русь»¹⁹. Це безграмотне з богословського погляду і фактично еретичне висловлювання, яке хибно приписують прп. Лаврентію Чернігівському, хоча цей святий ніколи не висловлював такої думки, – любить цитувати патріарх Кіріл Гундяєв²⁰. Із православного погляду, це є богохульством, адже мімікрує під основний догмат православного віровчення – про єдність Божественної Трійці. Відповідно новому вченню, яке широко розпропаговане в РПЦ МП, впливає, що якщо три республіки колишнього СРСР розділилися три десятиліття тому, то так само може розділитися й Пресвята Трійця...

З-поміж іншого, стверджує московський патріарх, нинішня «метафізична боротьба» ведеться Росією на території України для того, «чтобы силой Божией были искоренены из сознания людей, которые не стремятся к духовному единству святой Руси, все эти дьявольские помыслы, чтобы все мы осознали ответственность за сохранение духовного единства Русского мира. ... Я со смелостью произношу в этих стенах слова “Русский мир”, хотя знаю, что некоторые силы на Украине их демонизируют. ... Мы употребляем это слово ... с полной ответственностью, внутренним спокойствием и уверенностью в правоте нашей позиции. ... мы единый народ – народ святой Руси. ... единого исторического Отечества, именуемого Православной Русью. Об этом сегодня наши молитвы, и на это направляем мы сегодня свои труды» (проповідь від 18 жовтня 2022 р.)²¹.

У якості однієї з центральних місій ідеології «руського міра» патріарх Кіріл проголосив «відновлення єдності історичного простору народів святої Русі», який штучно наділя-

¹⁹ Цит. за: Шумило С., Штейников С., Яковенко А. Лжеархиепископ Херувим (Дегтярь) и внутрицерковное сектантство. *Религия в Украине*. URL: <https://www.religion.in.ua/main/17123-lzhearxiepisok-xeruvim-degtyar-ivnutricerkovnoe-sektantstvo.html>.

²⁰ Шумило С. В. Фальшиві «пророцтва» як виправдання війни: сектантські містифікації московського патріарха Кирила. *Радио Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/falsyfikatsiyi-patriarkha-kyryla-teolohiya-viynny/32118062.html>.

²¹ Патриаршая проповедь в день памяти святителей Московских после Литургии в Успенском соборе Московского Кремля. *РПЦ ОС МП*. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5968673.html>.

ється якимсь особливим сакральним та есхатологічним сенсом. При цьому середньовічний міф-мрія про уявну «небесну святу Русь», яку уособлювали сонми святих, відтепер штучно перекладено на суто конкретне земне державне утворення в особі Російської імперії / Радянського Союзу / Російської Федерації на чолі з суто земними правителями / вождями.

Згідно з відомим православним богословом проф. Галлахером Бренденом, «ця ідеологія є формою етнорасового релігійного фундаменталізму, з апеляцією до крові, землі, віри, нації, народу, мови та царя / вождя. Як і попередні етноцентризми, він демонізує всіх, хто йому протистоїть. А водночас, відповідно до логіки ідеології “русского міра”, Захід є великим супротивником, таким собі “верховним демоном”. Ідеологія російського світу (“русского міра”) – це новий нацизм, нацистська ідеологія XXI століття»²².

Професор Брендон переконаний, що в ідеології «русского міра» «існує багато подібностей із німецьким нацизмом та італійським фашизмом у закликах до “Історичної (=Великої) Святої Русі”», що уподібнює її до неоязичництва.

Такий погляд на це новітнє вчення поділяють понад 1500 християнських теологів світу, які підписали спільну Декларацію про вчення щодо «русского міра», у якій вони засуджують цю доктрину як нехристиянську²³. Отже, маємо всі підстави говорити про новітню ересь «русского міра», ересіархом якої є патріарх Кіріл Гундяєв.

Усі ці потворні ідеологічні перли ще потребують ретельного вивчення та аналізу. Але вже тепер можемо говорити, що московський патріарх Кіріл Гундяєв за власними переконаннями не є православним і не є християнином. Велике питання, чи віруючий він взагалі? І якщо так, то в що він вірить? За його ж визнанням, йому імпонує «сильний світ». Тож не дивно, що в голові такої людини християнська жертовність може підмінюватися радикально-ісламістським шахідизмом, «сакральне жертвоприношення» власного народу блюзнірськи порівнюватися з відкуплювальною жертвою Христа, а в міфології під назвою «свята Русь», яку він створив, з'являється псевдоправославний «Халіфат», головна місія якого – добровільне чи силове об'єднання країн та народів т. зв. «русского міра» для протистояння західній «антицивілізації».

Патріарх Кіріл Гундяєв був тим, хто сформулював і подав Путіну та його оточенню нову войовничу фундаменталістську квазірелігійну ідеологію, яка була взята на озброєння путінським режимом у його агресії проти України і яка тепер є причиною геноциду та смертей десятків тисяч мирних українських жителів, більшість із яких якраз є православними християнами.

Цю хибну ідеологему патріарха Кіріла активно підхопили «пропагандисти в рясах» – значна частина духовенства Московської патріархії в РФ та за її межами, відтак можна говорити про перебування в ересі не тільки московського патріарха Кіріла, а й підвідомчої йому релігійної спільноти – Московського патріархату.

Крім приватних оцінок ересь завжди потребує засудження Церквою на соборному / синодальному рівні. Поки офіційно такого засудження не відбулося, це означає, що певна церковна спільнота чи Церква загалом може поділяти такі погляди. Отже, світове християнство, і, найперше, українські Церкви, мають спростувати й засудити це еретичне вчення московського патріарха. Це їхній моральний і канонічний обов'язок. Як заявив колись сам глава РПЦ МП Кіріл Гундяєв, «якщо Церква перестає говорити людям чітко і ясно, що є добро, а що зло, вона перестає бути потрібною».

References

Nesprava, N. (2019). Radykalizatsiia dzhykhadyzmu v Yevropi kintsia XX – pochatku XXI stolit: sutnist i tendentsii. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupeniu doktora filosofskykh nauk [The radicalization of Jihadism in Europe in the late 20th and early 21st century: the nature and trends. Dissertation on the health of the scientific level of Doctor of Philosophical Sciences]. Kyiv, Ukraine.

Шумило Сергій Вікторович – кандидат історичних наук (PhD), доктор теології (ThDr), директор Міжнародного інституту афонської спадщини, науковий співробітник Інституту історії України НАН України, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, заслужений працівник культури України (Київ, Україна).

²² Gallaher Brandon. Η ΦΟΝΤΑΜΕΝΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ «ΡΩΣΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ» ΚΑΙ Η ΕΠΕΙΓΟΥΣΑ ΚΑΤΑΔΙΚΗ ΤΗΣ. *Академія Θεολογικών Σπουδών Βολού / Volos Academy For Theological Studies*. URL: https://www.polymerwsvolos.org/2022/03/04/fontamentalistiki_ideologia_ruski_mir/.

²³ Декларація про вчення про «русский мир». *Академія Θεολογικών Σπουδών Βολού / Volos Academy For Theological Studies*. URL: https://www.polymerwsvolos.org/2022/03/14/декларация_про_вчення/.

Shumylo Serhii – Candidate of Historical Sciences (Ph.D. in History), Doctor of Theology (ThDr.), Director of the International Institute of the Athonite Legacy, Research fellow of the Institute of History of Ukraine at the National Academy of Sciences of Ukraine, Associate professor of the Department of Humanities of National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts at the Ministry of Culture of Ukraine, Honored Worker of Ukraine Culture (Kyiv, Ukraine).
E-mail: institute@afon.org.ua

THE IDEA OF "RUSSIAN WORLD" AS THE THEOLOGY OF WAR OF THE MOSCOW PATRIARCH KIRILL: BEFORE THE PROBLEM STATEMENT

The article analyses the propaganda statements of Moscow Patriarch Kirill Gundayev from February to September 2022 on justification and justification of Russia's war of aggression against Ukraine. It also examines the development and analyses the main ideological postulates of the modern Russian fundamentalist and militant doctrine of the "Russian world", actively implemented in the Russian Orthodox Church MP by Kirill Gundayev and the FSB since the late 1990s and which served as the ideological justification for Russian aggression against Ukraine and the genocide of the Ukrainian people in 2022. The author concludes that the Moscow patriarch is creating some new faith of his own, a doctrine that contradicts the teachings of the Orthodox Church. In particular, the ideas of "atonement sacrifice" of fallen Russian soldiers he proclaims are in fact a borrowing of the ideas of shahidism from the radical-fundamentalist currents of the Islamic world, according to which a warrior killed in war with "infidels" (jihad) receives automatic forgiveness of sins and goes to "heaven". Consequently, the author concludes that such ideas expressed by Cyril Gundayev have nothing to do with Christianity. In fact, the term "Russian world" itself was introduced as a separate ideologue along the lines of "the Islamic world". The author notes that the modern hybrid ideology of the "Russian world" is not original, but contains many borrowings and plagiarism from other ideologies and theories and has a number of features that are much closer to Islam than to Christianity. In particular, among such borrowings is the idea of the "Russian world" as a separate "megacivilisation" with its own "traditional values", "spiritual crosses" and "sacral mission" which distinguishes "the Russian God-bearing people" from other peoples of the world and which opposes the "anti-civilisation" of the West. In essence, it is borrowing the Islamist fundamentalist idea of political unity of Muslims around the world regardless of national and racial differences to oppose the West. Borrowing similar ideas and slogans from fundamentalist Islamist movements, modern ideologues of the Russian world have essentially attempted to transplant the ideas of a global Islamic Caliphate onto Orthodox soil. In the new Russian mythmaking, the ideal of a medieval holy Caliphate has been replaced by a medieval myth-dream of "holy Russia". As a result of this 'disguise', replacing names and certain provisions and principles, a new hybrid ideology emerged, outwardly called 'Orthodox Christianity', but in practice bearing more resemblance to radical Islamism than to Christianity. In addition, an analysis of the fundamentalist ideology of the 'Russian world' shows that it also bears many similarities to German Nazism and Italian Fascism, which were admired by some Russian ideologues around K. Gundayev and V. Putin. Putin's entourage. The author concludes that Moscow Patriarch Kirill Gundayev was the one who formulated and presented Putin and his entourage with a new militant fundamentalist quasi-religious ideology, adopted by the Putin regime in its aggression against Ukraine and which is now causing genocide and deaths of Ukrainian civilians.

Key words: Russian world, Shahidism, Islamism, Kirill Gundayev, Vladimir Putin, ROC MP, Moscow Patriarch, RF, Russian aggression, genocide.

Дата подання: 30 вересня 2022 р.

Дата затвердження до друку: 30 жовтня 2022 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Шумило, С. Ідея «русского міра» як теологія війни московського патріарха Кірила: до постановки проблеми. *Сіверянський літопис*. 2022. № 4. С. 126–134. DOI: 10.5281/zenodo.7491806.

Цитування за стандартом APA

Shumylo, S. (2022). Ideia «russkoho mira» yak teolohiia viiny moskovskoho patriarkha Kirila: do postanovky problemy [The idea of "Russian world" as the theology of war of the Moscow Patriarch Kirill: before the problem statement]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 126–134. DOI: 10.5281/zenodo.7491806.

